

INKLYUZIV TA'LIMNING HUQUQIY ASOSLARI

*Z.Siddiqova – FarDU o'qituvchi**M.G'ulomjonova – FarDU talaba**H.Akramova - FarDU talaba**G.Mamasodiqova - FarDU talaba*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim va uning huquqiy asoslari, shuningdek, inklyuziv ta'limga oid rasmiy hujjatlar haqida qisqacha ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nogironligi bo'lgan bola, milliy strategiyalar, ijtimoiy va intellektual rivojlanish

Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalar, jumladan, nogironligi bo'lganlar va maxsus ehtiyojlarga ega bo'lganlarni umumiy ta'lim tizimiga jalb qilishni nazarda tutadi. Bu ta'lim modeli, har bir bolaga teng imkoniyatlar yaratishni, uning ijtimoiy va akademik rivojlanishini ta'minlashni maqsad qilgan. Inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari esa, davlatning ta'lim sohasidagi tenglik va adolatni ta'minlash bo'yicha majburiyatlarini belgilab beradi. Inklyuziv ta'lim (Inclusion) – bu barcha bolalarga, shu jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar, nogironligi bo'lganlar va boshqa ijtimoiy guruhlarni ta'lim tizimiga teng huquq bilan qo'shishni anglatadi. Bu ta'lim modeli ijtimoiy tenglikni ta'minlash, barcha bolalarning ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga imkoniyat yaratish, shuningdek, jamiyatda o'z o'rnini topishda yordam berish maqsadida ishlab chiqilgan. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda huquqiy asoslar juda muhim o'rin tutadi, chunki ular jamiyatning barcha a'zolariga teng huquqlarni ta'minlashda davlatning majburiyatlarini belgilaydi. Unga quyidagi hujjatlarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin:

1. BMTning inson huquqlari konventsiyasi
Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa hujjatlar inklyuziv ta'limning asosiy prinsiplarini belgilaydi. 2006-yilda qabul qilingan Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi (CRPD) inklyuziv ta'limni barcha bolalar uchun mavjud bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu hujjat nogironligi bo'lgan shaxslarning o'qish, ishlash va jamiyatda to'liq ishtirok etish huquqlarini himoya qiladi. Konventsiyaning 24-moddasi inklyuziv ta'limning eng muhim printsiplaridan biridir, unda barcha bolalar, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalar, umumiy ta'lim tizimida ta'lim olish huquqiga ega ekanligi belgilanadi.

2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ta'lim olishni har bir fuqaroning asosiy huquqi sifatida tan oladi. 41-moddada "Har bir fuqaro ta'lim olish huquqiga ega" degan ifoda mavjud. Bu, o'z navbatida, inklyuziv ta'limni rivojlantirish va nogironligi bo'lgan bolalar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga yo'naltirilgan qonuniy asos bo'lib xizmat qiladi.

3. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonun.

O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Qonunning 4-bobida ta'lim tizimida barcha turdagi bolalarning, jumladan nogironligi bo'lganlar uchun ham teng imkoniyatlarni ta'minlash zarurligi qayd etiladi. Shuningdek, ta'lim tizimida maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun alohida xizmatlar va resurslar yaratish, ularning ta'lim olishida samarali yondashuvlar qo'llanilishi belgilangan.

4. Milliy strategiyalar va dasturlar .

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun bir qator milliy strategiyalar va dasturlar ishlab chiqilgan. Masalan, "Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha davlat dasturi" doirasida inklyuziv ta'limni amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu dasturlar nogironligi bo'lgan bolalarga sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini taqdim etish, maxsus ehtiyojlarni qondirish uchun zarur infratuzilma yaratish, pedagogik xodimlarni o'qitish va boshqa kerakli choralarni ko'rishni nazarda tutadi.

5. Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlovchi xalqaro tajribalar.

Ko'plab rivojlangan davlatlar, xususan, Evropa Ittifoqi mamlakatlari va AQSHda inklyuziv ta'lim tizimi allaqachon muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Bu tajribalar o'z navbatida O'zbekistonga ham foydali bo'lishi mumkin. Inklyuziv ta'limni to'liq amalga oshirish uchun ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy qo'llab-quvvatlash zarur. O'zbekiston hukumati va ta'lim tizimi bu jarayonda xalqaro me'yorlar va tavsiyalarni hisobga olishga harakat qilmoqda.

Inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari mamlakatlarda inson huquqlari, tenglik va adolatni ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida ham bu huquqlarni amalga oshirish uchun aniq huquqiy me'yorlar va milliy dasturlar mavjud. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun davlatning qo'llab-quvvatlovi, ta'lim tizimi xodimlarining malakasi va jamiyatning umumiy ongini oshirish zarur. Bu borada davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar va xalqaro hamkorlik inklyuziv ta'limni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. 2006 yilda BMT Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyasini qabul qildi, bu inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari uchun eng muhim xalqaro hujjatlardan biridir. Ushbu konventsiyaning 24-moddasida nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim olish huquqi aniq ko'rsatilgan. Konventsiya

nogironligi bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilishni, ular uchun moslashtirilgan va qo'llab-quvvatlash xizmati taqdim etishni ta'minlaydi. Bu shuningdek, inklyuziv ta'limni joriy qilish uchun ta'lim tizimini moslashtirish, pedagogik xodimlarni tayyorlash, maxsus ehtiyojlar bo'lgan bolalarga yordam ko'rsatish zarurligini bildiradi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham ta'lim olish huquqini ta'minlashda asosiy huquqiy hujjat hisoblanadi. 41-moddada, "Har bir fuqaro ta'lim olish huquqiga ega", degan huquq kafolati berilgan. Bu barcha fuqarolarga, jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ham ta'lim olish imkoniyatlarini taqdim etishga majbur qiladi. Shuningdek, 2016- yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni ham ta'lim olishni barchaning, xususan, nogironligi bo'lgan bolalarning huquqi sifatida belgilaydi. Ushbu qonun inklyuziv ta'limni rivojlantirish va amalga oshirishda davlatning mas'uliyatini belgilaydi.

O'zbekiston hukumati, inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan bir qator milliy dasturlarni ishlab chiqdi. "Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha davlat dasturi" (2014-2020) va boshqa tashabbuslar nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Bundan tashqari, "Ta'lim tizimini takomillashtirish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish" bo'yicha davlat dasturlari mavjud. Ushbu dasturlar asosida nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim xizmatlari va infratuzilma rivojlantirilmoqda. Masalan, maxsus ta'lim muassasalari, pedagogik yordam va maslahatlar orqali ta'lim olish imkoniyatlari yaratilmoqda. Ta'lim olishning imkoniyatlarini yaratish maqsadida "Maxsus ta'lim muassasalarini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar" (2018) tasdiqlandi. Bu hujjatlar maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun inklyuziv ta'limni amalga oshirishni tizimli ravishda rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari nafaqat milliy qonunlar, balki xalqaro hujjatlar va shartnomalar orqali ham mustahkamlanadi. YUNESKO (UNESCO) tomonidan 1994-yilda qabul qilingan "Ta'lim va jamiyatdagi barqaror rivojlanish" tavsiyalari inklyuziv ta'limni ta'minlashda asosiy yo'nalishlarni belgilaydi. YUNESKO tavsiyalariga binoan, ta'lim barcha uchun mavjud bo'lishi kerak, shu jumladan maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ham, albatta. BMTning 2030-yilgacha barqaror rivojlanish maqsadlari (Sustainable Development Goals) 4-maqsadiga muvofiq, "har bir bola ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi" kerak, bu esa inklyuziv ta'limni kengaytirish va rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini yaratishdan tashqari, ta'lim tizimi va jamiyatda bu prinsiplarni hayotga tatbiq etish uchun ijtimoiy va pedagogik yondoshuvlar ham zarur. Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maxsus jihozlar va o'quv dasturlarini yaratish, muayyan ehtiyojlarga

javob beradigan pedagogik yondoshuvlarni ishlab chiqish lozim. Ta'lim sohasida maxsus o'qituvchilarni tayyorlash, ular uchun treninglar o'tkazish ham muhim ahamiyatga ega. Bu o'qituvchilar bolalarga individual ehtiyojlarga asoslangan ta'lim usullarini taqdim etishlari kerak. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda bir qator muammolar ham mavjud. Bularga ta'lim tizimining tayyor emasligi, pedagogik kadrlarning malakasizligi, kerakli infratuzilmaning yetishmasligi va jamiyatda nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan salbiy stereotiplar kabilar kiradi. Bu muammolarni hal qilish uchun davlat, jamiyat va ta'lim tizimi birgalikda ishlashlari zarur. Zero, "Birlashgan o'zar, Birlashmagan to'zar", - deb bejiz aytilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son
2. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova "Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika", darslik, Chirchiq 2022
3. Internet saytlari.